

NA LOVU ZA SPOMINOM

MOJCA RAMŠAK

Povzetek

Na Mladinskem raziskovalnem taboru Šmartno na Pohorju sem se julija 1993 s še štirimi dijaki¹ lotila raziskovanja življenjske zgodbe. Glavni pripovedovalec je bil mežnar² na Tinju. Namen raziskovanja življenjske zgodbe ni bil zbiranje biografskih podatkov izbrane osebe, ampak sem hotela dijakom predstaviti metodologijo tovrstnega raziskovanja in jih po sledi pripovedovanja pripeljati do razumevanja pripovedovalčevega odnosa do družbene skupine in okolja, v katerem je odraščal.

Ob tem smo se neogibno srečevali z razmerjem med življenjsko zgodbo in zgodovino pripovedovalčevega življenja, torej z razmerjem med delom in celoto ter z našim subjektivnim doživljanjem ob pripovedi. Pripovedovalčev neposplošen in oseben odnos nam je predstavljal duh časa, o katerem smo spraševali.

Rezultat našega dela predstavljata dva nivoja:

- opazovanje konkretnega in dejstva dobljena na podlagi intervjujev in pogovorov³;
- konstruiranje strukture modela in eksperimentiranje z modelom oz. opazovanje, kako sprememba enega od elementov v modelu vpliva na njegovo celotno strukturo.

V nadaljevanju teksta predstavljam del svojega razmišljanja ob izbrani tematiki in metodologijo same raziskave.

Hunting for memory

Abstract

In the course of the Šmartno na Pohorju Summer camp in 1993, four high-school students and me researched life stories. Our main informant was the sexton of Tinje. The goal of our research of life stories was not to obtain information about a given person, but to become familiar with the methodology of this kind of research, and by following the trail of the narrative to attain understanding of the narrator's relationship toward a certain social group and the environment in which he grew up.

During this process it was inevitable to come into contact with the relationships between his life story and the history of the narrator's life, that is the relationship between a part and the whole, and with our subjective understanding of this narrative. The ungeneralized and personal relationship of the narrator represented the spirit of the period in which we were interested.

The result of our work is evident on two levels:

- observation of the concrete and the data obtained on the basis of interviews
- the construction of the structure of the model and the experimentation with this model or, better yet, seeing how the change of one of the elements within this model affects its whole structure.

Že nekaj časa si postavljam vprašanje metodološke narave: kako daleč lahko in smem brskati po nekem življenju kot etnologinja in prodirati do najbolj osebnih doživljanj, ko pa vem, da naj bi se vsaka izkušnja na terenu, dopolnjena s poprejšnjim branjem etnoloških tekstov in izdelavo metode raziskovanja, končala s pisanjem in po možnosti z objavo v enem od etnoloških žanrov. Če zaenkrat pustim ob strani vprašanje kako pisati, pa moram vendarle vedeti, kje naj postavim mejo med objavljenim in tistim, kar je pripovedovalcu morebiti "ušlo" z jezika, ni pa za vsaka ušesa, četudi pove nekaj ali mnogo o določenem načinu življenja, ki uokvirja samo etnologijo.

Ena od takih občutljivih tem so vsekakor življenjske zgodbe, ki lahko služijo kot vir za preučevanje neke izbrane teme, na primer otroštva, tako kot pri Alenki Puhar v Prvotnem besedilu življenja. Puharjevo je zanimala psihozgodovina otroštva v 19. stoletju in uporabljala je življenjepise že umrlih ljudi. Kako pa etnologi ravnamo v primeru, če pripovedovalci še živijo? Sama imam kar nekaj pomislekov glede tega, kaj lahko objavim, četudi se pripovedovalec strinja s tem, da se njegova življenjska zgodba v celoti objavi in četudi dovoli, da se ga citira z imenom in priimkom. Vprašanje kako in kaj napisati v življenjski zgodbi, pa že implicira naslednje: kako sploh pisati etnologijo in zakaj? Odgovora morata biti podana istočasno.

Vsak tekst - pa naj bo etnološki ali ne - piše avtor, torej nekdo, ki poskuša glede na svoje sposobnosti vsrkati svetovni zakaj in kako pisati. S spraševanjem samega sebe kako pisati, avtor zmeraj odkriva odprto vprašanje: kakšen je svet in kako se nam kaže?

Če tu postavljam vprašanje **kako pisati etnologijo**, se ne sprašujem po stilu, ampak po tem, kako nekdo odkriva svet. Nevarnost, skrita v vprašanju, je v tem, da lahko vidim etnologijo kot vedo z literarnim nagnjenjem, kar sproži tveganje esteticizma. To pa lahko povzroči izkrivljenost kriterijev, ki jih kot etnolog hočem ovrednotiti. Etnologija mora biti branje, ki je še kaj več kot literarni užitek. To ne pomeni, da je etnologija povratek k empirizmu, pač pa mora etnologovo delo postati okvir empiričnim dejstvom in hkrati sočna definicija določenega načina življenja. Pisanje je del tega logičnega zaporedja (branje, terensko delo, pisanje), dilema torej ni literarna.

1. _____	2. _____	3. _____
Branje etnoloških in drugih tekstov in izdelava metode za nadaljnjo raziskovanje.	Etnološko terensko delo: izkušnje z namenom pisanja teksta.	Pisanje etnoloških žanrov.

Ker etnolog ni samo zapisovalec na terenu, ampak tudi avtor teksta, mora biti avtorstvo s skrbjo aplicirano od pripovedovanja, ki je etnologu največkrat

najpomembnejši vir, do prepričljive etnologije.

Zaradi narave same stroke pa se mi zdi, da avtorstvo v etnologiji prinaša tudi problem med rekonstrukcijo dejanskega in konstrukcijo tistega, kar se v času raziskave plete po etnologovi glavi. Tega dejavnika ne moremo izključiti iz etnološke pisne produkcije. Prihodnost etnologije vidim tudi v soočenju glavnih življenjskih "strasti" ljudi v določenem času, prostoru in družbenem okolju, s tistim bistvenim, ki je v nas. Zmeraj znova se vračam na tisto točko v razmerju konstrukcija - rekonstrukcija, ki se že dotika filozofske discipline hermenevtike in kjer se sprašujem, kako sem sposobna brati signale, ki jih dobivam od pripovedovalca, ko pa naju loči različnost družbenih sredin iz katerih izhajava, časovna razdalja in nenazadnje položaj enega in drugega med samim intervjujem. Kljub tem različnim kulturnim kodam pa etnologi kot raziskovalci nikakor ne ostajamo zunaj "objekta" preučevanja, saj na terenu odkrivamo določene fenomene o drugih in jih sortiramo glede na pripovedovalčevo starost, spol, položaj v družbi in glede na izkušnje nas samih, ki smo dobili "vpogled" v neko drugo osebo in njeno življenje. Na nek način smo obsojeni, da gledamo predstavo glede na svojo epistemološko izbiro in lastno razdaljo do predmeta raziskave. Pa smo pri človeku, neizključljivem elementu raziskave, namreč pri nas samih. Če sem prej omenila razpetost med rekonstrukcijo in konstrukcijo, naj sedaj k temu dodam še razmerje med opazovanjem oz. vidnim, in znanstvenostjo oz. preverljivostjo. Vsekakor se iz teh razmerij da razbrati pričakovanja etnologov, ki nujno vplivajo na rezultat intervjuja oz. na izbiro vprašanj, ki poudarjajo tisto, kar nas osebno tudi najbolj tangira.

Kar se tiče znanstvenosti in preverljivosti pa je znano, da kvalitativnega intervjuja ni mogoče ponoviti, saj ima v samem svojem poteku poseben pomen - med pogovorom se namreč vzpostavi večje ali manjše zaupanje. Kvalitativne raziskave v etnologiji temeljijo na srečnem dejstvu, da so ljudje pripravljeni govoriti o svojem življenju ne samo v družini in med prijatelji, pač pa tudi s tujci, ki se poklicno ukvarjajo z raziskovanjem načina življenja.

Uspešne kvalitativne raziskave povezujejo opazovalca (sprashevalca) in opazovanega (sprasevanega). Etnologi v času intervjuja na nek način "najamemo" sogovornika in z njim vzpostavimo tak odnos, ki je relativno kratek in emocionalno največkrat nima nikakršnih posledic za obe strani, kljub temu pa temelji na zaupanju.

Realnost se etnologom pojavlja skozi terensko delo, svojo končno podobo pa dobi v tekstu. Pisanje lahko postane del našega ustroja in pa dejanje etnološkega razumevanja. Včasih se mi zdi, da je težko prenesti življenje ljudi ali pa samo nekatere njihove izkušnje v tekst, iz tega pa izhaja tudi moralna, politična in celo epistemološka vprašljivost. Čemu torej nadaljevati, **zakaj pisati etnologijo**, se večkrat vprašam. Ali res zgolj zaradi spoznanja samega sebe in zato, da bi potrdili identiteto, ki smo jo pridobili v času študija, ter zato, da bi prispevali k razvoju znanja nasploh ali pa morda obstaja še kak drug razlog?

Ko pred pisanjem teksta razbremenjujem svoje misli, se zmeraj vračam k drugi stopnji raziskovanja, k terenskemu delu. Če si samo priključim v spomin, s kakšno negotovostjo prvič stopim v hišo, kljub številnim že opravljenim terenom in sprašujem ljudi kdo so, zakaj so počeli in mislili to in to in ne raje kaj drugega, in tudi samo sebe, kaj smem ali moram reči in kdo sem navsezadnje jaz, me nekaj opozarja, da teren ni in ne sme biti samo lov za zbiranjem podatkov in odkrivanjem nekih polpreteklih znanj, verovanj in spominov, ampak da daje etnologom tudi odsev njihovih pričakovanj, znanja in osebnih miselnih tvorb. S tem seveda ne sugeriram, da terenci postanemo nekakšni amaterski psihoanalitiki, ki bi brkljali po bolj ali manj zaprašenih podstrešjih človeških duš, ampak da - če smo dovolj občutljivi - glede na povratni tok v medčloveški komunikaciji, poskušamo disciplinirati pero in dodati tekstu tudi naš glas in - zakaj pa ne - čustvene reakcije. Prepričana sem, da tudi to da pravo težo tistemu zakaj, saj če je etnologija res komparativna veda, mora primerjati ne samo časovno, prostorsko in glede na družbeno okolje, pač pa tudi glede na naše notranje okolje, oz. tiste s kulturo pogojene vzorce, ki jih nosimo v sebi. Prava mera avtorjevega glasu pod dovolj strogim očesom samokritike etnologiji že ne more škoditi, vzpostavi pa lahko tisto relacijo med raziskovalčevo terensko "avanturo" in bralcem, ki daje tekstu berljivost.

To "razkrivanje" avtorja teksta za marsikoga pomeni določeno tveganje, saj gre za razdaljo med količino zbranih informacij in dokončno avtoritativno prezentacijo rezultata, ki ga predstavlja tekst sam. Toda o tveganju razmišljajo tisti, ki "razkrivanje" razumejo kot "prekrivanje" ali - kako paranoično - "prikrivanje", pri tem pa pozabljajo, da dejstva in ugotovitve pač nimajo samostojne eksistence, da ne bivajo same po sebi, ampak so zmeraj v nekem odnosu s tistim, ki odkriva.

Odgovor na vprašanje zakaj pisati etnologijo, torej obkroža človeka. Pišemo zato, da bi s poznavanjem preteklosti bolje doumeli sedanost, in zato, da bi v drugih ljudeh ujeli refleksijo samega sebe.

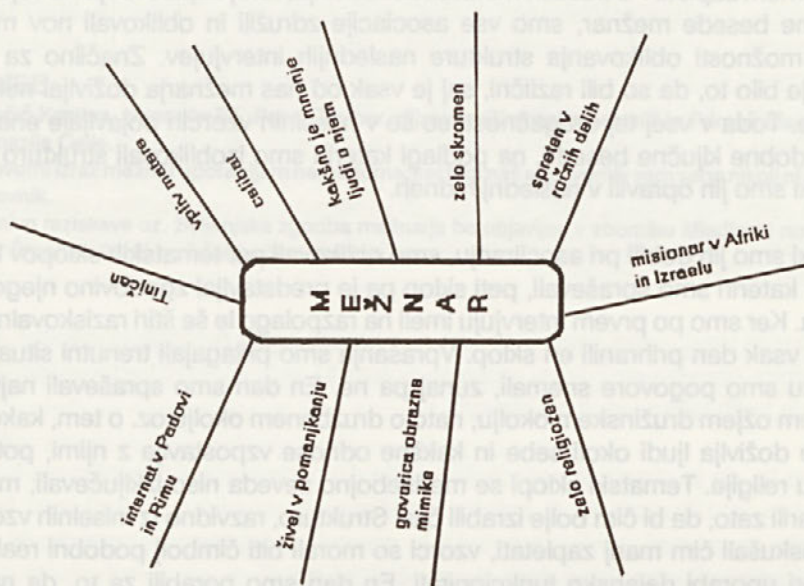
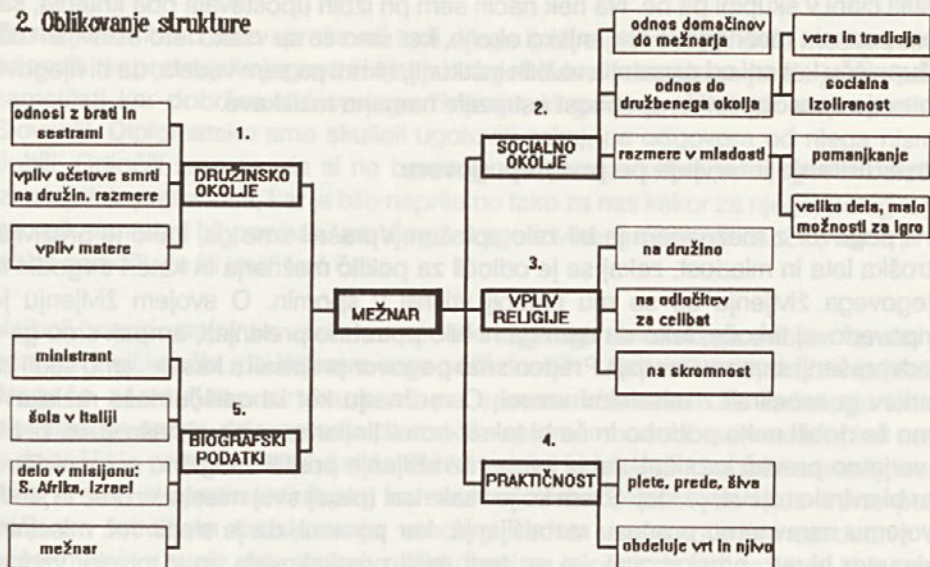
METODOLOGIJA RAZISKOVANJA NA PRIMERU ŽIVLJENJSKE ZGODBE MEŽNARJA

Izbira pripovedovalca

Pri preučevanju življenjske zgodbe je pravilna izbira sogovornika pomemben člen pri metodologiji raziskave. Pripovedovalec, katerega življenjska zgodba naj naj bi služila kot vzorec za način življenja v določenem času, prostoru in družbenem okolju, ne sme preveč štrleti iz povprečja ali biti pod njim. Pri izbiri mora etnolog upoštevati tako družbeni položaj in vlogo sogovornika v neki socialni mreži, kot njegovo znanje in sposobnosti.

Pripovedovalca lahko izberemo na dva načina. Po prvem se že vnaprej odločimo, kakšen položaj, pripadnost določeni skupini, znanje, izkušnost in sposobnosti naj ima potencialni sogovornik. Ker pa so ti kriteriji zavestno omejeni, največkrat

2. Oblikovanje strukture

uporabljamo drugi način, pri katerem najprej naredimo sondažno raziskavo na terenu in potem na podlagi dobljenih podatkov izberemo primerne kandidata. V tem primeru dimenzije sposobnosti in pripadnosti determiniramo šele po začetku raziskovanja. Vrsto reprezentativnih sogovornikov identificiramo s prvim načinom, dokončna izbira pa je odvisna od drugega, saj se šele po vzpostavitvi odnosa, ki temelji na zaupanju, lahko lažje odločimo.

V našem primeru sem mežnarja poznala le jaz s prejšnjih raziskovalnih taborov, ostali člani v skupini pa ne. Na nek način sem pri izbiri upoštevala oba kriterija, saj sem poznala mežnarjevo življenjsko okolje, ker smo se se vsako leto ustavljali tudi v župnišču kot eni od osrednjih vaških inštitucij, hkrati pa sem vedela, da bi njegove notranje sposobnosti in osebnost ustrezale namenu raziskave.

Strukturiranje intervjuja po prvem pogovoru

Prvi pogovor z mežnarjem je bil zelo splošen. Vprašali smo ga, kako je preživel otroška leta in mladost, zakaj se je odločil za poklic mežnarja in kateri dogodki iz njegovega življenja so se mu najbolj vtisnili v spomin. O svojem življenju je pripovedoval tekoče, tako da nam ga ni bilo potrebno prekinjati, ampak smo ga s podvprašanji samo usmerjali. Preden smo pogovor prepisali s kasete, smo sedli za cerkev in asociirali z miselnimi vzorci. O mežnarju kot izhodišču naše raziskave smo že dobili neko podobo in če bi takrat hoteli linearno zapisati naše vtise, bi bili ti verjetno preveč kaotični, saj bi svoje razmišljanje prisilili v logično razporeditev, kar bi oviralo rojevanje idej. S tem ko je vsak risal (pisal) svoj miselni vzorec in sledil svojemu naravnemu procesu razmišljanja, kar pomeni, da je sledil več miselnim tokovom hkrati, preskakoval, ko so tudi misli preskakovale, in v miselni vzorec kamorkoli dodajal nove informacije, smo se izognili cenzuri možganov, ki nastane pri linearnem zapisu. Po desetih minutah asociiranja, torej zapisovanja na veje okoli središčne besede mežnar, smo vse asociacije združili in oblikovali nov miselni vzorec možnosti oblikovanja strukture naslednjih intervjujev. Značilno za naše vzorce je bilo to, da so bili različni, saj je vsak od nas mežnarja doživel nekoliko drugače. Toda v vsej tej drugačnosti so se v miselnih vzorcih pojavljale enake ali zelo podobne ključne besede, na podlagi katerih smo izoblikovali strukturo intervjujev, ki smo jih opravili v naslednjih dneh.

Iz idej, ki smo jih dobili pri asociiranju, smo oblikovali pet tematskih sklopov in štiri teme, o katerih smo spraševali, peti sklop pa je predstavljal zgodovino njegovega življenja. Ker smo po prvem intervjuju imeli na razpolago le še štiri raziskovalne dni, smo za vsak dan prihranili en sklop. Vprašanja smo prilagajali trenutni situaciji. V župnišču smo pogovore snemali, zunaj pa ne. En dan smo spraševali največ o njegovem ožjem družinskem okolju, nato o družbenem okolju oz. o tem, kako je in kako še doživlja ljudi okoli sebe in kakšne odnose vzpostavlja z njimi, potem o pomenu religije. Tematski sklopi se medsebojno seveda niso izključevali, mi smo jih ustvarili zato, da bi čim bolj izrabili čas. Strukturo, razvidno iz miselnih vzorcev, smo poskušali čim manj zapletati, vzorci so morali biti čimbolj podobni realnosti, da bi pri uporabi dejansko funkcionirali. En dan smo porabili za to, da nam je prikazal in razložil celoten postopek česanja ovčjega runa in predenja volnene niti, kar sicer ni sodilo v koncept življenjske zgodbe, toda s tem ko smo ga opazovali pri delu in poslušali, smo mu naredili veliko veselje, hkrati pa se nam je razkril še na drugem nivoju, pri samem delu. Vse dni je namreč poudarjal, kako "so oni morali fejest delat, drugi otroci pa so lahko noreli zunaj". Po njegovem načinu pripovedovanja - ob že sicer zelo močni govorici obrazne mimike, in skopih kretnjah, pa smo lahko ob živahnejših gestah sklepali, da se mu to zdi krivično in

da je on zato nekaj več kot drugi, ker je moral "veliko pretrpeti".

Za svojo kontrolo smo spraševali tudi druge ljudi o njem in njihovih medsebojnih odnosih ter preverjali njegovo življenjsko zgodovino. Izkazalo se je, da je poskušal zamolčati kar dobršen del svojega življenja, ki ga je preživel po samostanih v Sloveniji. Diplomatsko smo skušali ugotoviti zakaj, pa odgovora od njega nismo dobili. Odločili smo se, da si ne bomo jemali pravice vrtati po njegovih bolečih izkušnjah iz preteklosti, ker je bilo neprijetno tako za nas kakor za njega, poleg tega pa naš namen ni bil popisati vse njegove zgodovine, ampak se naučiti, kako bi to lahko naredili, če bi imeli več časa.

Najbolj "verodostojni" so vsekakor podatki iz petega tematskega sklopa, vendar je pomembnejši način, po katerem smo prišli do njih. Ugotovili smo, da bi v primeru drugače zastavljene strukture ali pa spremembe sredi že začetega dela, modifikacija enega dela ogrožja povzročila spremembo tudi vseh ostalih, kar nam je dopuščalo predvidevanje, kakšen bi bil končni izdelek pri drugače zastavljenem delu. S tem eksperimentiranjem na strukturi smo dokazali, da kljub trdno postavljenim kriterijem raziskovanja, etnologi vedno vnašamo svoje predstave in pričakovanja v svoje delo, od teh pričakovanj pa je odvisen tudi rezultat, ki je torej odsev naših notranjih stanj, načina razmišljanja, sposobnosti komuniciranja in še česa.

OPOMBE

1. Kovačič Kristina, Ivana Krešič, Petra Cvelbar, dijakinje Gimnazije Šentvid in Primož Stergar, dijak Gimnazije Celje.
2. Pogovorni izraz mežnar uporabljam namenoma, ker tudi naš sogovornik sam sebe nikoli ni imenoval cerkovnik.
3. Prvi nivo raziskave oz. življenjska zgodba mežnarja bo objavljen v zborniku Mladinski raziskovalni tabor Šmartno 93, ki bo izšel junija prihodnje leto.